

- Tucker, Robert C, *Philosophy and Myth in Karl Marx*, Cambridge 1961.
- Wallis, Wilson D, "Utilitarianism and Self-realization", *Journal of Philosophy*, vol 39, 717–719, 1942.
- Wells, H G, *The Works, Atlantic Edition*, vol 6, New York 1925.
- Wilson, Robert A, "Anomie in the Ghetto", *American Journal of Sociology*, vol 77, 66–68, 1971.
- Wollheim, Richard, *F. H. Bradley*, London 1959.

Lars Bergström

Om välfärdspolitikens målsättning

Med termen "välfärdspolitik" betecknar jag här en politik som på något vis syftar till att öka den allmänna välfärden eller det allmänna välbefinnandet. Detta är oklart uttryckt, och det kan preciseras på många olika sätt. Jag skall utgå från den klassiska utilitarismen, som ett exempel på en – fortfarande rätt oklar – princip för välfärdspolitik. Den säger, grovt uttryckt, att man alltid skall handla så att den allmänna välfärden, dvs summan av alla berörda parter välbefinnande eller "lycka", blir så stor som möjligt. Problemet är vad detta skall innebära *närmare bestämt*. Speciellt skall jag diskutera den gamla frågan om man verkligen kan tala om en "summa" av olika individers välbefinnande. Det välkända utilitaristiska slagordet "största möjliga lycka åt största möjliga antal" har ofta ansetts vara nästan meningslöst. Frågan är dock om det kan ges en rimlig innebörd. De problem som här aktualiseras är enligt min mening av intresse för *alla* rimliga former av välfärdspolitik – ja, för alla rimliga former av politik överhuvud taget.

Åsikten att någon form av välfärdspolitik är möjlig och önskvärd är kanske en typiskt "positivistisk" fördom. Den ligger mer i linje med upplysningen än med romantiken. Historiskt sett är den i alla händelser intimt förknippad just med positivistiska tänkare. John Stuart Mill var ju t ex en ledande företrädare för utilitarismen, och han är väl kanske också den mest kända positivisterna av alla. Den klassiska engelska nationaleko-

nomin brukar ju också betecknas som positivistisk, och den var i mycket hög grad inspirerad just av utilitarismen. Det har to m antytts att idén om en rationell välfärdspolitik är en anglosaxisk specialitet. En nutida engelsk ekonom, Paul Streeten, skriver sålunda på tal om J M Keynes och andra kritiker av den klassiska politiska ekonomin:

Men Keynes, liksom så många andra kritiker, tillhörde den klassiska traditionen i och med sin övertygelse att en regering kan och bör kontrollera det ekonomiska livet i enlighet med rationella principer och därigenom främja det allmänna välbefinnandet. I motsats till denna anglosaxiska övertygelse står det kontinentala tänkandet hos Marx eller Schumpeter eller Myrdal, som på olika grunder förkastar sådana begrepp som "nytta", "social välfärd" eller "det allmänna välbefinnandet" som metafysiskt nonsens (Streeten 1953, s 217, min översättning).

I alla händelser bör man inte lockas att tro att välfärdspolitik är något okontroversiellt – om nu någon trodde det. Men mitt syfte är här närmast att undersöka om den alls kan ges något bestämt innehåll, eller om man verkligen måste avfärda idén om det allmänna välbefinnandet som nonsens. Jag skall försöka visa att det, åtminstone i princip, är möjligt att *mäta* individers välbefinnande och att *jämföra* graden av välbefinnande hos olika individer. Detta har ofta ansetts vara omöjligt.

1. Individuell nyttomätning

De klassiska utilitaristerna tänkte sig att *nyttan* ("utility") för en individ *i* av ett visst förhållande *x* är den grad av förändring i fråga om *i*:s välbefinnande som *x* skulle medföra om *x* förelåg. I modern nyttoteori, som framför allt baseras på John von Neumann och Oscar Morgensterns arbete *The Theory of Games and Economic Behavior* från 1944, tänker man sig i stället att nyttan av *x* för *i* är den grad med vilken *i* föredrar att *x* skall föreligga. Att *i* föredrar att *x* föreligger framför att *y* föreligger är då detsamma som att *i* skulle välja *x* framför *y* om han ställdes inför dessa två alternativ.

Vi bör alltså skilja mellan två olika nytto­begrepp, ett klassiskt och ett modernt. Ett visst samband finns väl mellan dem, men det är ingalunda enkelt. Låt exempelvis *x* vara det tänkbara förhållandet att jag gör ett tandläkarbesök inom den närmaste månaden, och låt *y* vara förhållandet att jag inte gör ett sådant besök. Det kan då mycket väl hända att den klassiska nyttan för mig av *x* är större än den klassiska nyttan för mig av *y* (dvs mitt välbefinnande skulle påverkas mer positivt av *x* än av *y*) trots

att den moderna nyttan för mig av x är mindre än den moderna nyttan för mig av y (dvs i valet mellan x och y väljer jag faktiskt y).

I bägge fallen tycks det emellertid vara möjligt att beskriva en individs nytta av olika förhållanden eller alternativ med en numerisk *nyttofunktion*. En sådan tillordnar alltså ett visst tal till varje alternativ (för en given individ). Om exempelvis i föredrar x framför y , så kan vi säga att i :s (moderna) nyttofunktion tillordnar ett större tal till x än till y (t ex 5 till x och 2 till y). Von Neumann och Morgenstern visade att om i :s preferenser uppfyller vissa formella villkor och om de också inkluderar preferenser mellan sannolikhetsblandningar av olika alternativ (alltså komplexa alternativ av typen: x med sannolikheten p och y med sannolikheten $1-p$) så kan i :s preferenser representeras av en numerisk nyttofunktion där endast nollpunkt och skalenheter är godtyckliga. En sådan funktion är ett *mått* på i :s preferenser. Att endast nollpunkt och enhet är godtyckliga innebär att förhållandena mellan olika intervall är meningsfulla. Man har alltså åstadkommit ett mått på intervallskalenivå.

Ur klassisk utilitaristisk synpunkt är emellertid den moderna nytte-teorin inte av något större intresse. Ur klassisk synpunkt är det nämligen inte särskilt angeläget att tillgodose folks preferenser. Att göra det är befogat endast i den mån det (sannolikt) leder till en ökning av det allmänna välbefinnandet, och det finns flera skäl att tro att detta inte alltid är fallet. Folks preferenser är t ex ofta baserade på felaktiga föreställningar om verkligheten, och de styrs säkert inte enbart av önskan att öka det egna – eller det allmänna – välbefinnandet. För egen del finner jag också den klassiska utilitarismen rimligare än de sentida varianter som baseras på det moderna nyttebegreppet. Att folks preferenser eller önskemål tillgodoses har, såvitt jag kan se, inget värde i sig. Att folks välbefinnande ökar har däremot egenvärde.

Men hur skall man då mäta en individs välbefinnande? Man bör här skilja mellan två problem. Dels är frågan hur det klassiska nyttebegreppet skall preciseras, så att man åtminstone i princip, eller i teorin, vet hur det fungerar och vad det innebär. Dels måste något också antydats om hur man i praktiken kan gå tillväga för att avgöra vilken nytta ett visst förhållande har för en given individ. (Här och i fortsättningen använder jag termen "nytta" för det klassiska nyttebegreppet om inget annat sägs.) Låt oss börja med det första problemet.

Vi vet alla att vårt välbefinnande kan variera från en tidpunkt till en annan. Ibland mår man bra, ibland mår man dåligt, osv. Låt oss alltså anta att det för varje individ i och tidpunkt t gäller, att i vid t befinner sig på en viss nivå av välbefinnande, som vi kan beteckna $v_i(t)$. Vi antar också att v_i är en numerisk funktion som antar reella tal, positiva eller negativa, som värden. Sålunda säger vi att $v_i(t_1) > v_i(t_2)$ om individen i

mår bättre vid tidpunkten t_1 än vid tidpunkten t_2 . En "tidpunkt" tänker vi oss som ett mycket kort tidsintervall: det skall vara så kort att ingen individs välfärdsnivå hinner variera under ett sådant intervall.

Vidare tänker vi oss att en individs nivå av välbefinnande vid en viss tidpunkt kan bero på vad som för övrigt händer i världen. Den skulle ha kunnat vara annorlunda än den är om något visst förhållande hade varit annorlunda. Antagligen skulle jag t ex ha mått sämre än jag nu faktiskt gör om jag hade ätit ett ruttet ägg till lunch. Låt oss alltså införa begreppet *välfärdsdifferens* på följande sätt: välfärdsdifferensen för individen i vid tidpunkten t av förhållandet x – förkortat: $d_i(t, x)$ – är lika med skillnaden mellan $v_i(t)$ om x vore fallet och $v_i(t)$ om x inte vore fallet. Om x inte gör någon skillnad alls för i 's välbefinnande vid t , så är alltså $d_i(t, x) = 0$. Med hjälp av begreppet välfärdsdifferens kan vi sedan definiera begreppet *nytta*. Vi säger helt enkelt att nyttan för individen i av förhållandet x – förkortat: $u_i(x)$ – är summan, för alla tidpunkter t , av välfärdsdifferenserna för i vid t av x . Alltså:

$$u_i(x) = \sum_t d_i(t, x)$$

Vi ser då lätt att den klassiska nyttofunktionen, till skillnad från den moderna, har en naturlig nollpunkt: $u_i(x) = 0$ när x inte skulle göra någon skillnad alls för i 's välbefinnande.

Resten av preciseringsproblemet består i att bestämma vilka värden funktionen v skall anta under olika betingelser. Vi kan kanske säga att även v har en naturlig nollpunkt: $v_i(t) = 0$ om i är medvetlös eller död vid t . Vi väljer sedan godtyckligt ut en tidpunkt t_i sådan att i mår bättre vid t_i än om han vore medvetlös. Detta innebär att i föredrar att ha de upplevelser han har vid t_i – för deras egen skull – framför att inte ha några upplevelser alls vid t_i . Vi kan då säga att $v_i(t_i) = 1$.

Observera att vi här använder oss av ett preferensbegrepp för att klargöra begreppet välbefinnandenivå. Men det är inte fråga om samma preferensbegrepp som i modern nyttoteori. Där använder man ett preferensbegrepp som definieras i termer av faktiskt beteende, och som gäller sociala tillstånd i största allmänhet. Här är det däremot fråga om ett preferensbegrepp som (1) enbart gäller individens egna upplevelser eller mentala tillstånd, (2) bortser från alla eventuella samband som kan finnas mellan dessa mentala tillstånd och övriga förhållanden i verkligheten, samt (3) är idealiserade såtillvida som de anger vad individen skulle föredra om han så att säga kunde "känna efter", någorlunda samtidigt, hur det känns att befinna sig i de mentala tillstånd som skall rangordnas. Detta speciella preferensbegrepp – som jag i fortsättningen skall använda om inget annat anges – är alltså ett *teoretiskt* begrepp. Det har ingen rent operationell mening, men det hindrar förstås inte att det

på olika sätt kan vara kopplat till mer observerbara förhållanden. Jag skall återkomma till detta.

Givet detta speciella preferensbegrepp kan vi nu gå vidare med definitionen av funktionen v . Vi säger först att i är *indifferent* mellan två (sekvenser av) mentala tillstånd om han inte föredrar någondera framför det andra. Vi kan sedan säga att $v_i(t) = 1$ om i är indifferent mellan sitt mentala tillstånd vid t och sitt mentala tillstånd vid t_i . Vidare att $v_i(t) = n$ om i är indifferent mellan å ena sidan sitt mentala tillstånd vid t följt av $n-1$ tidpunkter av medvetslöshet och å andra sidan n tidpunkter med samma välbefinnandenivå som vid t_i (n är ett positivt heltal). Vidare att $v_i(t) = -1$ om i är indifferent mellan sitt mentala tillstånd vid t följt av en tidpunkt på nivå 1 och två tidpunkter av medvetslöshet. Och så vidare. På detta sätt kan vi åstadkomma en kvotskala (med naturlig nollpunkt, men godtycklig enhet).

Allt detta ger, enligt min mening, en viss teoretisk förståelse av det klassiska nyttobegreppet. (Liknande förslag har framförts av t ex Jevons 1871 och Brandt 1979.) Men hur skall det kunna tillämpas i praktiken? Här finns uppenbarligen mycket stora svårigheter. Men jag tror ändå att det är möjligt att finna vissa empiriska data som kan utgöra grunden för en uppskattning av nyttofunktioner. Till att börja med kan vi helt enkelt be den berörda individen att själv göra en bedömning av olika förhållandens nytta för honom eller henne. Sådana bedömningar är naturligtvis inte särskilt tillförlitliga, men de har rimligtvis ändå ett visst värde. Vi är ju inte helt okunniga om hur olika tillstånd påverkar oss. Vi har lärt oss en del av tidigare erfarenheter och av vad andra har berättat om sina erfarenheter. De svar vi får kan sedan kompletteras med andra data, t ex om motiv och konsekvenser av mänskligt handlande, eller om samband mellan mentala och fysiska fenomen. På grundval av detta kan vi sedan bilda en hypotes om individens nyttofunktion. Hypoteser av detta slag är väl ofta behäftade med en rätt stor osäkerhet, men vi tänker oss ju ändå normalt att de innehåller ett visst mått av sanning. Vi anser ju – åtminstone i vardagslag – att vi kan veta en hel del om andra människors psyke.

Jag skall här inte gå in mer i detalj på de praktiska problemen. Jag skall för diskussionens skull anta att vi kan konstruera individuella nyttofunktioner som är tillräckligt förfinade för utilitaristiska syften, dvs som mäter individers nytta på minst intervallskalenivå. Det bör dock betonas att dessa funktioner har teoretisk status. De kan säkerligen inte definieras operationellt på något rimligt sätt. Detta innebär dock inte att de saknar empiriskt innehåll, eller att de är oacceptabla ur vetenskaplig synpunkt. Teoretiska begrepp, som inte kan definieras operationellt, förekommer ofta i våra mest avancerade vetenskaper.

2. Interpersonella nyttoj jämförelser

Även om vi kan mäta nytta eller välbefinnande på individuell nivå, så återstår dock det som brukar anses vara det största problemet, nämligen att hitta en gemensam skala med vars hjälp man kan jämföra olika personers välbefinnande. Av det faktum att vi kan veta en hel del om andra personers psyke följer inte att vi kan veta tillräckligt mycket för att kunna göra jämförelser av den typ som krävs för en utilitaristisk kalkyl.

Ett enkelt exempel kan kanske klargöra problemet. Antag att vi har att välja mellan att ge en biobiljett till Hans eller till Greta. Bägge skulle bli glada av att få den, gladare än om de inte får den. Men vem skulle bli gladast? Det är vad en utilitarist måste försöka ta reda på, ty han skulle ju åstadkomma ett maximum av lycka. Men även om vi kan mäta bägges nytta av biobiljetten (jämfört med deras nytta av andra saker eller förhållanden), och även om vi kan göra det på intervallskalenivå, eller t o m på kvotskalenivå, så är det en öppen fråga om vi kan jämföra de bägges skalorna, så att vi kan visa att den ene skulle ha större nytta av biobiljetten än den andre. Vi vet ju att skalenheterna är godtyckligt valda, så vi kan inte utan vidare ta för givet att enheten på Hans skala är lika stor som, eller ens jämförbar med, enheten på Gretas skala.

Den klassiska utilitarismen, från 1700- och 1800-talen, tycks inte ha uppfattat detta som ett problem. Det diskuteras inte av vare sig Bentham, Mill eller Sidgwick. Ekonomen och logikern W S Jevons nämner det visserligen år 1871, men han tycks inte uppfatta det som särskilt besvärande för utilitarismen, och detsamma gäller andra kända ekonomer i den utilitaristiska traditionen under förra seklet.

På 1900-talet är bilden en helt annan. Då har ekonomerna huvudsakligen sysslat med teorier som inte kräver interpersonella jämförelser av nytta utan endast intrapersonella rangordningar ("indifferenskurvor"). Så småningom har det också blivit en rätt allmänt accepterad dogm att interpersonella nyttoj jämförelser är omöjliga eller ovetenskapliga, eller att de har karaktären av värdeomdömen. I början av 30-talet hävdades detta av bl a Gunnar Myrdal och Lionel Robbins. Sedermera har man inom den "nya" välfärdsekonomin (Kaldor, Hicks, m fl) trott sig helt kunna undvika interpersonella jämförelser, och de ekonomer som har studerat sk välfärdsfunktioner (Bergson, Arrow, Sen, m fl) har vinnlagt sig om att införa värderingar explicit i form av axiom som skall satisfieras av sådana funktioner.

Filosofier har kanske varit något mindre skeptiska än ekonomerna, men redan 1912 visade Otto Neurath att det finns allvarliga problem med interpersonella nyttoj jämförelser. Så sent som på 30-talet tycks emellertid varken C D Broad eller W D Ross – som annars var ledande kritiker

av utilitarismen – ha lagt någon särskild vikt vid detta. Broad tycks mena att en utilitaristisk kalkyl är fullt möjlig, även om den skulle bli mycket komplicerad. Och han påpekar:

Hur stora svårigheterna än är med utilitaristiska kalkyler, så är de små i jämförelse med dem som skulle uppstå för en mer adekvat moralteori (1930, s xix, min översättning).

Numera är det väl allmänt accepterat att interpersonella jämförelser utgör ett problem för utilitarismen. Bl a använder John Rawls detta som ett argument i sin kritik av utilitarismen. Bland utilitarister finns knappast något väletablerat sätt att besvara sådan kritik. Oftast har man inte ens försökt att besvara den. Dock har t ex utilitaristerna John Harsanyi och Richard Brandt i flera skrifter givit förslag till hur interpersonella jämförelser skall gå till. En del andra idéer finns också i litteraturen. Jag tror att man i stort sett kan skilja mellan fyra olika förslag, eller typer av förslag. Jag skall nu redovisa dessa.

Standardisering

Ett förslag går ut på att man jämför andpunkterna på alla individuella skalor. Härav följer att skillnaden mellan det bästa och det sämsta alternativet är lika stor för alla individer. I själva verket räcker det med detta senare antagande. Det är tillräckligt för att alla individuella nyttskillnader skall vara interpersonellt jämförbara.

Detta förslag kan kanske te sig rätt plausibelt om man utgår från det moderna nyttobegreppet – och speciellt då om syftet är att på ett demokratiskt sätt konstruera en social preferensordning med utgångspunkt från individuella preferenser. Men för det klassiska nyttobegreppet passar förslaget mycket illa. Det finns ju ingen som helst anledning att tro, eller att postulera, att största möjliga förändring i välbefinnandet är lika stor för alla individer. I vardagslag antar vi väl faktiskt motsatsen. Vi tror att somliga individer är känsligare än andra. (Man bör också lägga märke till att demokratiska beslutsmetoder inte har något särskilt värde för en utilitarist – annat än eventuellt som ett medel att öka det allmänna välbefinnandet.) Ur klassisk utilitaristisk synpunkt förefaller en standardisering, av det slag som här skisserats att vara fullständigt godtycklig och omotiverad.

Induktion

Ett annat förslag är att försöka hitta psykologiska lagar som sedan kan användas för att på grundval av empiriska data beräkna eller förutsäga

olika individers nyttointervall. Något i den vägen har föreslagits av t ex Harsanyi och Brandt. Man förutsätter då att alla mentala tillstånd hos en individ är entydigt bestämda av observerbara faktorer. Med andra ord: om två individer vore helt lika i alla observerbara avseenden, så skulle de också vara helt lika i mentala avseenden. (I filosofisk jargong: det mentala är "supervenient" på det fysiska.) Ytterligare ett annat sätt att uttrycka detta vore att säga att det finns psykofysiska lagar som vi alla är underkastade och som helt determinerar vårt mentala liv. Vi kan kalla det för *likhetspostulatet*. Enligt Harsanyi är likhetspostulatet något som vi saknar evidens för, men som vi ändå har rätt att ta för givet. Något liknande ligger till grund för all empirisk vetenskap.

Men jag kan inte se att likhetspostulatet är till någon större hjälp när man vill göra interpersonella nyttojämförelser. Vi kan naturligtvis säga att om två individer vore fullständigt lika i alla observerbara avseenden, så skulle deras nyttofunktioner också vara identiska. Men vad hjälper det när individer aldrig är fullständigt lika i alla observerbara avseenden!

Jag vill inte utesluta möjligheten av att vi skulle kunna hitta laglika samband mellan observerbara egenskaper hos individer och deras nyttofunktioner. Tvärtom bygger ju hela idén om nyttomätning på detta. Jag är också villig att anta att det *finns* lagar som förbinder observerbara egenskaper med storleken av nyttointervall. Men för att vi skall kunna *upptäcka* sådana lagar måste vi redan ha någon oberoende metod för att bestämma storleken av nyttointervall (på någon objektiv eller interpersonell skala). En sådan metod har vi om, och endast om, vi har en metod för interpersonella jämförelser av nyttointervall, dvs just det som vi är ute efter.

Med andra ord: induktiva metoder av det slag som föreslagits av Harsanyi och Brandt tycks förutsätta att vi redan har löst det problem som skulle lösas. De duger alltså inte.

Reduktion

En liknande tanke, som antyds av Harsanyi, och som också finns hos t ex Kenneth Arrow och R M Hare, går ut på att interpersonella jämförelser kan reduceras till intrapersonella jämförelser, genom att vi föreställer oss hur vi skulle reagera om vi vore i andras kläder.

Om jag vore (helt och hållet) i dina kläder, så skulle jag ha samma mentala tillstånd, och därmed samma nyttofunktion, som du har. Det följer av likhetspostulatet. Om jag kan säga vad som skulle hända med mina mentala tillstånd om jag vore i dina kläder, så kan jag alltså därmed säga hurdana dina mentala tillstånd är. Denna tanke utnyttjas av Hare. Men finns det något som helst skäl att tro att jag kan göra *tillförlitliga*

bedömningar av de mentala tillstånd jag skulle ha om jag vore i dina kläder? Kanske, men endast om jag kan göra tillförlitliga bedömningar av de mentala tillstånd som *du* har i dina kläder. Det kan jag nog i viss mån. Men för att kunna bedöma storleken av mina nyttointervall om jag vore i dina kläder – och det är ju det saken gäller – så måste jag alltså redan kunna bedöma storleken av *dina* nyttointervall (i förhållande till mina eller till någon interpersonell skala). Och det är just detta som är problemet. Det räcker inte att hänvisa till vår inlevelseförmåga. Inlevelse förutsätter kunskap (vilket inom parentes tycks förbises av dem som kontrasterar förklaring och förståelse). Och frågan är ju om vi kan ha en sådan kunskap om andras nyttointervall att interpersonella och objektiva jämförelser blir möjliga. Vi kan inte lösa detta problem genom att förutsätta att det redan är löst.

Minsta mätbara skillnad

Jag kommer nu slutligen till den metod som jag tror kan lösa problemet. Den standardiseringsmetod som jag tidigare har nämnt gick ut på att man postulerade att största möjliga förändring i välbefinnande är densamma för alla individer. Den metod som jag nu har i tankarna innebär precis motsatsen. Man postulerar alltså att *minsta* möjliga förändring – dvs minsta märkbara skillnad – i välbefinnande är lika stor hos alla individer. Denna minsta märkbara skillnad använder man sedan som enhet, och man får på så sätt samma enhet på alla individuella skalor.

Detta är en gammal idé: den fanns redan i F Y Edgeworths bok *Mathematical Psychics* som utkom 1881, alltså för mer än hundra år sedan. På 1900-talet har den också förekommit, men den har inte varit särskilt populär – delvis kanske därför att den inte tycks kunna kombineras med modern nyttoteori (som ju innebär att nyttoskillnader kan vara hur små som helst). Den har på senare år kritiserats av många framstående ekonomer och filosofer, tex Arrow, Rawls och Sen, men jag tror inte att denna kritik har tillräcklig tyngd för att idén skall avfärdas som omöjlig.

Kritiken har i huvudsak varit av två slag. En invändning består i att det är svårt att ge en klar empirisk eller operationell innebörd åt talet om en minsta märkbara skillnad. Speciellt har det hävdats att vad som är märkbara skillnader beror på vilka alternativ som betraktas. Men denna invändning kan undvikas genom att man låter nyttoskillnaden mellan två alternativ vara det maximala antal märkbara steg som man skulle kunna ta från det ena till det andra. Det avgörande är då inte vilka alternativ som faktiskt betraktas, utan snarare vilka som är logiskt möjliga. Visserligen måste man nog gå med på att det ännu inte är klart hur man rent

experimentellt skall kunna uppskatta detta ”maximala antal möjliga steg”, men jag kan inte inse att det skulle vara omöjligt eller svårare än mycket annat som psykologer kan klara av.

Den andra invändningen går ut på att metoden med minsta märkbara skillnad är orättvis i och med att den gynnar den som har stor diskrimineringsförmåga. Antag t ex att vi har materiella resurser av något slag som kan ges till dig eller till mig eller till oss båda. Om allt satsas på mig, så höjs mitt välbefinnande tio steg. Om allt satsas på dig, så höjs ditt välbefinnande nio steg. I så fall kan det mycket väl vara så att resurserna utnyttjas mest effektivt om de *helt och hållet* ges till mig. Men är inte det orättvist?

Det är möjligt, men det är också möjligt att jag kan urskilja tio steg där du bara kan urskilja nio, därför att jag har det sämre ställt än du och därför lättare märker förändringar till det bättre. I så fall är det kanske inte så orättvist att ge allt till mig.

I alla händelser tycks moraliska invändningar av detta slag mot metoden med minsta märkbara skillnad i själva verket vara invändningar mot utilitarismen som sådan! Det är ju en rätt vanlig invändning mot utilitarismen att den inte lägger tillräcklig vikt vid rättvisesynpunkter. Men omvänt gäller också att metoden med minsta märkbara skillnad ter sig ytterst plausibel ur utilitaristisk synpunkt. Ty det enda som intresserar en utilitarist är ju att öka det allmänna välbefinnandet så mycket som möjligt. Det är då klart att varje märkbar ökning när viktig, och att endast märkbara öknings är viktiga. Det enda välbefinnande som spelar någon roll är det som märks, och då ter det sig också naturligt att säga att om två olika öknings märks lika mycket, så kan de också betraktas som lika stora. Om en ökning ”märks mer”, i den meningen att den kan uppdelas i fler minsta märkbara steg, än en annan, så är den – ur utilitaristisk synpunkt – också större. Detta alltså oberoende av vilka individer som berörs. Det är också själva poängen i metoden med minsta märkbara skillnad.

Min konklusion är alltså att denna metod tycks kunna erbjuda en acceptabel lösning på problemet med interpersonella nyttojämförelser – åtminstone ur utilitaristisk synpunkt, men kanske inte ur alla andra synpunkter. Det faktum att den har varit så impopulär bland dem som diskuterat problemet under senare decennier beror antagligen dels på den moderna nyttoteoris dominans, för att inte säga monopolställning, och dels på debattörernas anti-utilitaristiska inställning. Men det verkar minst sagt förhastat att avfärda idén om ”det allmänna välbefinnandet” som metafysiskt nonsens bara för att den är svår att förena med vissa tänkesätt som för närvarande är dominerande. (För närmare detaljer, se Bergström 1982.)

3. Några kommentarer

Jag har nu antytt något om hur en utilitaristisk välfärds kalkyl skulle kunna se ut. Det är uppenbart att de praktiska problemen med att verkligen utföra en sådan kalkyl är enorma. Jag skall återkomma till detta. Men det har också hävdats att en utilitaristisk kalkyl är principiellt omöjlig. Innan vi går vidare skall jag därför se något på de argument som har framförts mot den ståndpunkt som jag representerar. Det är då naturligt att gå till Harald Ofstads kritik av utilitarismens ”kommensurabilitetstes”. Jag skall huvudsakligen hålla mig till den framställning av kritiken som han ger i kapitel 4 i sin bok *Ansvar og handling* från 1980.

Ofstad tänker sig – med rätta – att det som utilitarismen ser som värdefullt för dess egen skull (lust, lycka, välbefinnande, eller vad vi nu vill kalla det) kan variera i tre olika dimensioner: intensitet, varaktighet, och antal individer som berörs. Varaktighet och antal kan ju mätas på kvotskalenivå. Problemet är intensitet, vilket väl närmast motsvarar det jag ovan kallat ”välfärdsdifferens”. Ofstad tycks mena (s 50) att vi inte kan göra ”kvantitative sammenligninger” mellan olika intensiteter, ens för samma individ. Om han skulle ha rätt i detta – vilket jag starkt betvivlar – så blir en plausibel utilitaristisk kalkyl naturligtvis omöjlig. Men han själv tycks inte mena att detta är den avgörande punkten. Han tycks i stället mena, att själva det faktum att vi har att göra med *mer än en dimension* (eller mer än ett värde) innebär att jämförelser med nödvändighet blir godtyckliga eller förutsätter värderingar – utom i de specialfall då jämförelser i de olika dimensionerna ger samma resultat (se t ex ss 51, 52, 54, 68).

Det är klart att om det inte finns någon regel för hur olika värden eller dimensioner skall ”vägas” mot varandra, så öppnas i motsvarande grad ett utrymme för godtycke och subjektiva variationer. Men varför skulle det vara omöjligt att ange en sådan regel? Det har inte Ofstad förklarat. Och det är väl just en utilitaristisk regel av detta slag som jag har skisserat i det föregående. (Man kan naturligtvis säga att en sådan regel innebär eller förutsätter en extra värdering eller en extra norm. Men det är väl inget fel i detta. Särskilt inte om regeln är normativt acceptabel och nära ansluter till tidigare idéer i den utilitaristiska traditionen.)

Mot detta skulle kanske då Ofstad invända att om man konstruerar en regel för sammanvägning av de tre utilitaristiska värdedimensionerna, så har man på sätt och vis inte längre tre olika dimensioner, utan en enda. Och han tycks mena att en ”endimensionell” utilitarism klarar sig utan kommensurabilitetsproblem.

Detta har jag i så fall ingenting emot, även om jag tycker att man mycket väl fortfarande kan tala om tre olika dimensioner om man så vill.

Huvudsaken är ju att man löser kommensurabilitetsproblemet på ett (för en utilitarist) normativt acceptabelt sätt. Klassiska formuleringar av utilitarismen är oprecisa på bland annat denna punkt – vilket ger upphov till kommensurabilitetsproblem – och de kan alltså preciseras på olika sätt. Man kan väl inte påstå att en viss precisering är den enda möjliga med tanke på vad t ex Bentham, Mill och Sidgwick har sagt, men jag tror ändå att man kan säga att vissa preciseringar ligger mer i linje med klassisk utilitarism än andra. Det är en sådan precisering jag eftersträvat. Om Ofstad tycker att den precisering jag föreslagit (efter impulser från bl a Jevons och Edgeworth) inte längre gör skäl för namnet ”utilitarism”, så vill jag inte bråka om detta – men det är å andra sidan bara en fråga om ord. Det är klart att jag också eftersträvat en precisering som jag finner normativt acceptabel, och beträffande detta får jag förstås räkna med att Ofstad kan ha en annan åsikt. Men att ett normativt system inte accepteras av alla bedömare visar inte att det är något fel på systemet.

Det är vanligt att skilja mellan utilitarismen som ett *riktighetskriterium* och som en *beslutsmetod*. (Ofstad gör det själv på s 45.) Uppfattad på det första sättet anger den ett tillräckligt och nödvändigt villkor för att en handling skall vara moraliskt riktig. Uppfattad på det andra sättet anger den en procedur som man bör (eller kan) använda för att avgöra om en handling är moraliskt riktig eller inte. Man kan, som t ex Sidgwick, vara anhängare av ett utilitaristiskt riktighetskriterium och ändå anse att man normalt inte bör resonera utilitaristiskt i moraliska eller politiska val-situationer.

Låt oss vidare säga att ett riktighetskriterium är *empiriskt* om det villkor det anger är empiriskt och tillräckligt precist för att i varje tillämpning vara sant eller falskt. Utilitarismen har, i betydligt högre grad än andra moralläror, varit inriktad på att ge ett empiriskt riktighetskriterium. Ännu har man väl inte riktigt lyckats med detta, men man är i alla fall närmare målet än andra.

Som ett exempel på ett icke-utilitaristiskt riktighetskriterium kan vi nämna Ofstads eget, som går ut på att en handling är rätt om den har minst lika bra ”argumentativ balans” som varje alternativ (s 82). Ofstad tänker sig att det finns en mängd olika skäl som kan tala för och emot en handling. Han ger en del exempel på detta, men han gör inte anspråk på att ha givit en fullständig eller slutgiltig lista (ss 73–75). En handlings ”argumentativa balans” är ett sammanfattande mått på styrkan av de olika skälen för och emot handlingen; det anger i vilken grad de sammantaget talar för eller emot handlingen. Det anges inte hur detta sammanfattande mått är konstruerat – eller hur olika skäls styrka skall beräknas, eller hur de skall vägas mot varandra. Det är därför uppenbart

att Ofstads riktighetskriterium, åtminstone än så länge, drabbas av minst lika stora kommensurabilitetsproblem som det utilitaristiska. Ofstad tycks hålla med om detta, men han tycks samtidigt mena att det inte är någon invändning mot hans kriterium (s 80).

Det visar sig nämligen nu att Ofstad egentligen inte kritiserar utilitarismen för att den (enligt hans mening) innebär ett kommensurabilitetsproblem. Det han kritiserar är endast "at man ikke villet se dette i øynene og dra konsekvensene av det" (s 80). Men just det gör man väl om man, som jag har gjort ovan, och som flera utilitarister har gjort tidigare, försöker precisera utilitarismen, så att kommensurabilitetsproblemet undviks.

Såvitt jag förstår måste Ofstad här mena endera av tre saker. Antingen (1) att det inte kan finnas något empiriskt riktighetskriterium som är normativt acceptabelt, eller (2) att det inte kan finnas något empiriskt riktighetskriterium som förtjänar att kallas utilitaristiskt, eller (3) att det inte kan finnas något empiriskt riktighetskriterium som är både utilitaristiskt och normativt acceptabelt.

(3) menar han säkert, eftersom han anser utilitarismen normativt oacceptabel. För övrigt följer ju (3) av såväl (1) som (2). (2) tycks till stor del vara en fråga om ord, och jag tycker inte att Ofstad har givit några övertygande skäl för (2). Jag tycker inte heller att det han säger visar att mitt preciseringsförslag är orimligt.

Den intressantaste tolkningen är nog (1). Är det kanske just (1) som Ofstad menar att utilitaristerna "ikke har villet se i øynene og dra konsekvensene av"? Kanske, och i så fall ter sig hans beskyllning befogad. Men han har å andra sidan inte givit några skäl för (1), och det finns faktiskt vissa tecken på att han själv skulle förkasta (1). Sålunda anger han i en rad krav som en person bör uppfylla under en beslutsprocess, och han framför som en hypotes att ju mer en person uppfyller dessa krav desto större blir chansen att hans beslutsprocess utmynnar i en riktig norm (s 79). Men om denna "hypotes" är en empirisk hypotes, så tycks den förutsätta att det finns ett empiriskt riktighetskriterium som är normativt acceptabelt. Och om den inte är en empirisk hypotes, så är det inte lätt att förstå vad den går ut på. Är den själv en sorts riktighetskriterium? Knappast, ty i så fall skulle den drabbas av de invändningar som Ofstad själv riktar mot riktighetskriterier av denna typ ("idealvelger-tanken", s 72).

Det är ändå frestande att för ett ögonblick leka med tanken att (1) är sann. Vad skulle detta innebära? Det skulle då antingen inte finnas tillräckliga eller nödvändiga empiriska betingelser för riktighet. Om det inte finns några *tillräckliga* empiriska betingelser för riktighet, så skulle två handlingar kunna vara precis lika i alla (relevanta) empiriska avseen-

den trots att den ena är rätt och den andra är orätt. Det verkar orimligt. Ur mänsklig synpunkt skulle det då vara helt slumpartat om en handling är rätt eller orätt. (Eller också skulle ingen handling vara vare sig rätt eller orätt.) Om det inte finns några *nödvändiga* empiriska betingelser för riktighet, så skulle en vilken som helst handling kunna vara rätt. Även detta verkar orimligt, och det är en ståndpunkt som Ofstad själv förmodligen skulle förkasta (jfr ss 62–67).

Wlodek Rabinowicz har påpekat för mig att ovanstående resonemang är felaktigt. Av att det inte finns betingelser som är både tillräckliga och nödvändiga för riktighet följer inte att det antingen inte finns tillräckliga betingelser, eller att det inte finns nödvändiga betingelser, för riktighet. Och i själva verket tycks också Ofstad mena att vissa betingelser är tillräckliga, och att vissa (andra) betingelser är nödvändiga, för riktighet. Men jag tror att huvudtanken i min invändning ändå håller. Ty i många, och kanske de flesta, valsituationer finns det ingen handling som uppfyller det villkor som Ofstad skulle anse tillräckligt för riktighet (ungefär: att vara överlägsen alla alternativ i *alla* relevanta avseenden). Om det då överhuvud taget finns riktiga handlingar i dessa situationer – vilket Ofstad förmodligen anser – så kan dessa handlingar i alla (relevanta) empiriska avseenden likna handlingar som inte är riktiga. Ty de uppfyller ju ingen tillräcklig betingelse för riktighet. Och det är just detta resultat som jag ovan betecknat som en orimlig konsekvens av (1). Det strider mot den rätt allmänt accepterade sk supervenience-principen.

4. Från teori till praktik

Låt oss nu anta att man verkligen kan formulera ett empiriskt riktighetskriterium som kan betraktas som utilitaristiskt i ungefär klassisk mening. Den precisering av utilitarismen som jag föreslagit ovan är ett steg på vägen mot ett sådant kriterium. Men det är inte tillräckligt. Begreppet ”välbefinnande” behöver exempelvis preciseras ytterligare. Detsamma gäller ”alternativ” och ”konsekvenser”, och man måste också ta ställning till om, och i så fall hur, sannolikhetsantaganden skall ingå i kriteriet. Jag skall dock inte gå in på detta här. I stället skall jag försöka säga något om vilken relevans ett sådant utilitaristiskt riktighetskriterium kan ha för en praktisk välfärdspolitik.

Vid första anblicken tycks dess relevans vara närmast lika med noll. Även om en utilitaristisk kalkyl alltid skulle vara möjlig ”i princip”, så är det säkerligen omöjligt att genomföra den med någon större precision eller fullständighet i de flesta praktiska situationer. Här är ju för övrigt inte endast mätproblemen besvärliga. Minst lika svårt är det att skaffa

sig en någorlunda korrekt uppfattning om vad som skall mätas, dvs om vilka konsekvenserna av olika handlingsalternativ kan bli (och om de sannolikheter med vilka de skulle inträffa). I praktisk politik kan det förmodligen *aldrig* bli fråga om att verkligen genomföra en regelrätt utilitaristisk kalkyl.

Observera att de praktiska problemen med en sådan kalkyl inte så mycket gäller databehandling. De kan inte lösas genom att vi får större datorer eller större hjärnor – vilket Ofstad antyder att en utilitarist måste anse (1981, s 238). Problemet är inte i första hand att uträkningarna blir för komplicerade, utan snarare att vi aldrig kan få tag på alla relevanta data. De data vi kan få fram är osäkra och ofullständiga, och vi har inga tillförlitliga metoder att beräkna på vilket sätt och i vilken grad de är osäkra och ofullständiga. Här måste vi i stor utsträckning lita till intuitiva bedömningar, i den mån vi har någon åsikt överhuvud taget.

Vad kan man då göra om man vill bedriva välfärdspolitik? En vanlig tanke är att man måste inrikta sig på mer hanterliga målsättningar än att maximera "det allmänna välbefinnandet". En möjlighet är att man väljer ut vissa så kallade "*sociala indikatorer*" – som t ex hälsa, utbildning, social trygghet, sysselsättning, inkomst, fritid och politiskt inflytande (se t ex Björk 1976) – och sedan försöker utforma en politik som skall ge invånarna i det egna landet så mycket som möjligt av allt detta. Det förutsätts att var och en av dessa sociala indikatorer, eller de delindikatorer som de i sin tur kan uppdelas i, kan mätas på ett objektivt sätt med gängse statistiska metoder. Däremot förutsätts inte att de på ett objektivt sätt kan vägas mot varandra. Olika politiker, och olika befolkningsgrupper, kan här "prioritera" på olika sätt.

Men varför skall man överhuvud taget sträva efter att förbättra folks hälsa, trygghet, utbildning, osv? Såvitt jag förstår är svaret på denna (kanske något egendomliga) fråga, att man härigenom ökar deras välbefinnande! Det finns väl t ex ingen anledning att eftersträva en bättre hälsa, eller en bättre utbildning, om inte detta innebär att folks välbefinnande ökar. Hälsa har inget egenvärde, men det har förstås stort instrumentellt värde. Detsamma gäller utbildning. Det tror vi i alla händelser.

Naturligtvis finns det här möjlighet till normativ oenighet. Somliga anser t ex, i motsats till utilitarismen, att kunskap har egenvärde. Om detta vore riktigt, så kunde man också hävda att utbildning har ett instrumentellt värde, som är helt oberoende av dess eventuella effekt på vårt välbefinnande. För egen del godtar jag inte denna åsikt.

Men även om utilitarismen kanske måste modifieras eller kompletteras i vissa avseenden (jfr Bergström 1978), så vill jag i alla händelser hävda följande. En politik, som inriktas mot sociala indikatorer av det slag som här antytts, är helt oacceptabel om det inte finns ett visst

positivt samband mellan dessa indikatorer å ena sidan och det allmänna välbefinnandet å den andra. Den som inte delar denna uppfattning måste ge någon annan förklaring till varför sociala indikatorer alls är normativt relevanta (om han eller hon nu anser det). Den som däremot delar min uppfattning måste också gå med på att det vore irrationellt att bedriva en politik inriktad mot sociala indikatorer om man inte också tror att detta i någon mån gagnar det allmänna välbefinnandet.

Om man motiverar inriktningen mot sociala indikatorer på ett utilitaristiskt sätt, så ligger det också nära till hands att försöka lösa *prioriteringsproblemet* i utilitaristisk anda. Varför skall man t ex i ett viss läge satsa mer på hälsovård än på utbildning? Ett bra svar skulle vara att detta ger en större positiv effekt på det allmänna välbefinnandet än en annan prioritering. (Ofstad skulle nog inte godta ett sådant svar. Han tycks mena att avvägningar mellan olika värden alltid är godtyckliga ("skjønnessige"), och att vi därför bör ställa vissa psykologiska krav på beslutsfattaren, för att därigenom öka sannolikheten för att hans beslut är "riktigt". Men om avvägningar eller prioriteringar verkligen vore godtyckliga – om det m a o inte funnes något empiriskt riktighetskriterium – så kan det knappast hjälpa att ställa psykologiska krav på beslutsfattaren. Ty olika beslutsfattare som uppfyller kraven kan ju ändå komma till helt motsatta resultat, bla för att de kan vara anhängare av olika värderingar.)

Den som är anhängare av någon form av praktisk välfärdspolitik måste alltså, såvitt jag förstår, också tro på möjligheten av någon sorts "kunskap" om sambandet mellan politiska åtgärder och allmänt välbefinnande. Detta behöver inte – och kan väl inte – kalkyleras i varje enskilt fall. Snarare får man nog dela upp kalkylen i två (eller flera) led. Å ena sidan försöker man förutsäga förändringar i olika sociala indikatorer som kan åstadkommas med olika konkreta åtgärder. Å andra sidan har man vissa teorier – eventuellt ytterst fragmentariska – om sambandet mellan förändringar i sociala indikatorer och allmänt välbefinnande. Bägge dessa led är i praktiken komplicerade och osäkra. Icke desto mindre behövs de.

Vad skall då en utilitarist göra om han tror att man i praktiken aldrig kan veta något alls om olika handlingars konsekvenser för det allmänna välbefinnandet? Det antyds ibland att han då bör uppge sin utilitaristiska övertygelse. Inte sällan menar man att det är ett *argument* mot utilitarismen – kanske till ett avgörande argument – att vi inte kan veta vilket utslag den gör i enskilda fall. Enligt min mening är detta ett dåligt argument. Det förutsätter att vi kan veta vad som är moraliskt riktigt i enskilda fall, och denna förutsättning är ingalunda självklar. Ibland kan vi kanske veta att en viss handling *inte* är moraliskt riktig, men detta är

förenligt både med utilitarismen och med antagandet att vi aldrig kan veta att en viss handling är riktig enligt utilitarismen.

Om vi ibland kan ha goda skäl att tro att en viss handling är *bättre* än en annan med avseende på sina (sannolika) konsekvenser för det allmänna välbefinnandet, så är detta något som en utilitarist kan och bör utnyttja i praktiken, även om han aldrig kan veta vilken handling som är *den bästa*. Om man däremot aldrig kan veta något *alls* om olika handlingars konsekvenser för det allmänna välbefinnandet, så är det väl för en utilitarist mest rationellt att handla helt slumpmässigt. Att överge utilitarismen av *detta* skäl förefaller närmast omoraliskt.

Men tyvärr – eller lyckligtvis – är det kanske så att de handlingsalternativ om vilka vi verkligen kan veta att de ha sämre konsekvenser än något alternativ sällan eller aldrig har någon aktualitet i praktisk politik. De alternativ som verkligen diskuteras kan nog inte på något särskilt tillförlitligt sätt rangordnas med avseende på sina konsekvenser för det allmänna välbefinnandet. Kan man tex ens så här i efterhand avgöra vilken av de tre linjerna i pensionsomröstningen 1957 som skulle ha fått bäst konsekvenser? Och kan man *veta* om ett system med löntagarfonder ur utilitaristiskt synpunkt (sannolikt) är bättre än vårt nuvarande ekonomiska system? Det betvivlar jag.

Om därför utilitarismen, eller idén om en välfärdspolitik, skall kunna spela någon roll i praktisk politik, så är det nog närmast som en sorts diskussionsram eller modell för beslutsfattandet. Den anger en allmän målsättning och den ger därmed också en fingervisning om vilken sorts argument som är relevanta. Det är alltid något. Om politikerna blev utilitarister, så skulle de kanske också bli litet mindre säkra på att de egna förslagen alltid är de bästa. (Utilitaristiska kalkyler är ju så osäkra.) Detta skulle nog också vara en fördel.

Å andra sidan kunde man kanske anta att politikerna skulle bli handlingsförlamade om de blev utilitarister. (Eftersom utilitaristiska kalkyler är så osäkra.) Kanske är det – även ur utilitaristisk synpunkt – bättre att politiker huvudsakligen kämpar för att bli omvalda eller för att tillgodose vissa specialintressen. För egen del tror jag dock att det inte skulle skada med litet mer utilitaristiska tänkesätt bland världens politiker.

Finns det något mer som en utilitarist kan önska sig av det politiska livet? Låt oss återvända till Ofstads hypotes att sannolikheten för riktiga beslut ökar om beslutsfattaren uppfyller vissa psykologiska krav. För en utilitarist är det inte svårt att instämma i de krav han nämner: att man kritiskt skall granska sina förutsättningar, att man skall vara emotionellt beredd att acceptera varje sant påstående, att man skall ha självinsikt, att man skall identifiera sig med andra, att man skall ha integrerat dessa

egenskaper i sin personlighet, att man skall ha en stabil identitet och tolerera osäkerhet. I stort sett är väl detta personlighetsdrag som vi alla anser önskvärda och instrumentellt viktiga i de flesta intellektuella och moraliska sammanhang.

Låt oss emellertid nu skilja mellan följande tre hypoteser. (1) Beslutsfattare som uppfyller Ofstads krav har större chans än andra att fatta beslut som är riktiga enligt Ofstads riktighetskriterium. (2). Beslutsfattare som uppfyller Ofstads krav har större chans än andra att fatta beslut som är riktiga enligt ett utilitaristiskt riktighetskriterium. (3) I de fall då Ofstads kriterium och ett utilitaristiskt kriterium utpekar olika handlingsalternativ som riktiga, så skulle personer som uppfyller Ofstads krav oftare besluta i enlighet med hans kriterium än med det utilitaristiska. Den hypotes som Ofstad själv framställer (1980, s 79) är väl närmast (1). Den förefaller inte orimlig, men såvitt vi vet är nog (1) och (2) ungefär lika rimliga. Ofstad menar kanske att även (3) är en rimlig hypotes, men jag kan inte se att vare sig han eller någon annan har givit något argument för (3). Och även om (3) vore sann, så skulle den knappast utgöra något argument mot utilitarismen.

Varje riktighetskriterium, som har någon grad av normativ rimlighet, ger upphov till mycket stora tillämpningsproblem i praktiken (jfr också citatet från Broad i avsnitt 2 ovan). I vardagslag får vi oftast klara oss med tumregler av olika slag. Det är inget fel i det. Problemet är bara att dessa inte sällan råkar i konflikt. Det är därför, och för att motivera tumreglerna, som vi behöver ett mer absolut riktighetskriterium. Dessutom är det säkert viktigt att genom uppfostran försöka sprida bla de personlighetsdrag som Ofstad nämner. Men jag tror att det kan finnas en viss risk med att sammankoppla frågor om handlingars riktighet med hypoteser av typ (1) – eller (2) och (3). Om man verkligen tror på en sådan hypotes, så är steget inte särskilt långt till att argumentera på t ex följande tvivelaktiga sätt: ”Du anser att vi bör införa löntagarfonder, men jag anser motsatsen, och eftersom jag har större självinsikt och stabilare identitet (osv) än du, så är det sannolikt att jag har rätt och du har fel”. Jag tror inte att Ofstad skulle gilla ett sådant sätt att resonera.

Men om nu tillämpningsproblemen ändå är så stora, är det då egentligen någon poäng med att försöka precisera det utilitaristiska kriteriet på det sätt som jag har gjort i avsnitten 1 och 2 ovan? Ja, jag tror det. En sådan precisering är ett sätt att bemöta den rätt vanliga invändningen att det utilitaristiska kriteriet, och speciellt då idén om ”det allmänna välbefinnandet”, är metafysiskt nonsens. Detta är inte oviktigt, ty metafysiskt nonsens behöver man ju inte ta på allvar överhuvud taget. I politiska, och andra moraliska, sammanhang kan man inte gärna komma ifrån interpersonella nyttojämförelser. Dessa bör inte behandlas god-

tyckligt, men jag tror att risken för detta ökar om man tror att de är rent subjektiva och varken sanna eller falska. Varför skulle man försöka hitta det riktiga svaret på en fråga om man tror att det inte finns något riktigt svar?

Litteratur

- Bergström, L: "Vad är nyttomoral?", i *Filosofi och samhälle*, utg av André m fl, Doxa, 1978.
- Bergström, L: "Interpersonal Utility Comparisons", föredrag hållet i juni 1982, skall publiceras i *Grazer Philosophische Studien*. Innehåller ytterligare litteraturuppgifter.
- Björk, L: "Om cost-benefit-analys och sociala indikatorer", stencil från Statistiska centralbyrån, juni 1976.
- Broad, C D: *Five Types of Ethical Theory*, London 1930.
- Ofstad, H: *Ansvar og handling*, Oslo 1980.
- Ofstad, H: "How can we – irrational persons operating in irrational societies – decide rationally?", *Grazer Philosophische Studien*, vol 12–13, 1981.
- Streeten, P: "Recent Controversies", appendix i Gunnar Myrdals bok *The Political Element in the Development of Economic Theory*, London 1953.